

‘זהתניא יחזור ליורשי נותן...’ — יש מפרשים [דלא כפרשב"ם ותוס'] שלרבי יוחנן לא קשה מדוע יחזור ליורשי נותן, כי אף על פי שקנין פירות קנין הגוף, אין זה קנין הגוף ממש (כנ"ל) ואפשר לומר שעיקר הגוף ברשות בעליו הוא כל זמן שלא זכה בו האחרון. ובוה נחלקו הברייתות. וקושיית הגמרא היא לריש לקיש (עפ"י תורי"ד וריטב"א, ע"ש).

דף קלז

‘דרכי אדרבי לא קשיא, הא לגופא הא לפירא’ — ואם תשאל, לפירא פשיטא ואין צריך לומר, שהרי הפירות של ראשון — הא קמשמע לן שאעפ"י שאין הפירות בעולם וגם אין לו קנין הגוף בקרקע, יכול למכור אכילת פירות לכל ימי חייו, שכיון שהקרקע משועבדת לו לפירות, הרי הוא מוכר אותו שעבוד שיש לו בקרקע (ר"י מגאש).

‘ומודה שאם נתנן במתנת שכיב מרע לא עשה כלום’ — משמע מכאן שאף על פי שאסור ליתן הנכסים לאחר [כמו שאמרו שהמשיא עצה למכור נקרא רשע ערום], שייך ליתנם במתנת שכיב מרע. ואין אומרים לא תקנו חכמים דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורין במקום שעושה איסור בנתינתו. ואולם נראה שזה דוקא באופן שיש לו אפשרות אחרת ליתנם, כגון כאן במתנת בריא, אבל במקום שאין לו שום אפשרות ליתן לולא תקנת חכמים — לא תקנו חכמים במקום איסור (ע' משנה למלך זכיה ומתנה ט, י. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג לה).

‘מתנת שכיב מרע מאימתי קנה — אביי אמר: עם גמר מיתה’ — נראה טעמו, משום שלאחר מיתה אין הנכסים שייכים לנותן כדי שיזכה בהם מקבל המתנה, הלכך מוכרחים לומר שחלה המתנה רגע לפני מיתתו. ‘זרבא אמר לאחר גמר מיתה’ — אז חלה המתנה מתקנת חכמים, שהשוו מתנת שכיב מרע לירושה דעלמא שחלה לאחר מיתה (עפ"י אור לציון ח"א חו"מ ג. וע' זכר יצחק ח"א עה, ב). וכל זה לפירוש הרשב"ם. ואולם להרשב"א נמצא פירוש אחר; לאביי [קודם שחזר בו] זוכה המקבל תיכף ומיד לאחר מיתת הנותן. ולרבא זוכים היורשים תחילה ואחר כך זוכה המקבל מן היורשים. (ע' בשו"ת אור לציון (חו"מ סו"י יג) שפירש כן בדעת הרמב"ם — מכירה כב, טו. וע' בתשובת הרא"ש (פד, א) שכתב שכל מתנת שכיב מרע אין המקנה בעולם בשעת קנין אף למ"ד עם גמר מיתה. ובקצוה"ה (רנ, א) כתב שצ"ל שסובר שמתנת גוסס אינה מתנה. אך נראה שזה דוחק, שהרי אין כן דעת הרא"ש בפסקיו (ע' בקדושין עה; טשו"ע חו"מ רנ, ו). ולהנ"ל אפשר שגם הרא"ש פירש כפירוש הרשב"א, שלדברי הכל לא חלה המתנה מחיים). ע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' בדין גירושין על תנאי (קסא); חדושים ובאורים יט, א.

(ע"ב) ‘אתרוג זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירנה לי’ — יש שהגיהו ומחקו ‘לי’ אלא ‘ע"מ שתחזירנה’ סתם, כי כשאומר ‘תחזירנה לי’ הלא אין יכול המקבל להקדיש, כדלקמן. והרי אמרו (לעיל קלד.) כל מתנה שאם הקדישה אינה קדושה אינה מתנה. אבל הראשונים דחו זאת, שאעפ"י שאין יכול להקדישו — מתנה היא. לא אמרו אינה מתנה אלא בכגון שניכר שלא נתן לו לשום דבר וענין, כמעשה דמתנת בית חורון (שם), אבל כאן הלא נתנו להשתמש בו, כלומר ליטלנו למצוה. ועוד,

הרי יכול להקדישו לזמן שהוא בידו, שלא יהנו אחרים ממנו באותו זמן (עתוס' שם ועוד. וע"ע שער המלך לולב ז, דף נד); שבט הלוי ח"א קעת. ובבאר הלכה (תרנב ד"ה ומותר) כתב להוכיח ממה שאמרו 'אי מיפק לא נפיק ביה למאי יהביה ניהליה' שאעפ"י שאין יכול להקדישה הריא מתנה, כל שאין הערמה. וע"ע בהרבה פירוט י"ב שיטות הראשונים בענין, במכתב הגר"ש שניאורסון זצ"ל, המודפס בקובץ 'מוריה' אדר תשס"ב (רפא-רפב), עמ' פט). — 'והגהת ספרים בסברא — עבירה גמורה וראוי לנדות עליה' (לשון הרמב"ן שם. וע"ע ברמב"ן סו"פ המפקיד).

'לא החזירו לא יצא' — נחלקו הראשונים, לדעת המצריכים תנאי כפול [גם בתנאי ד'על מנת']; יש אומרים שמדובר שכפל את תנאו, שאם לא יחזיר לא יהא נתון לו, אלא שקצרו בלשון ולא נחתו לנוסח התנאי המדויק (תוס' סוכה מא: ד"ה הילך; גטין עה; רמב"ן; רא"ש כאן ובגטין פ"ו ח ועוד. וכן משמע בתוס' כאן, כמו"כ מהרש"א. ואף הרשב"ם סובר כן, אלא שכתב שלהלכה אין צריך תנאי כפול בדיני ממונות, הא לרבי מאיר שמצריך — אין מועיל התנאי אלא אם כפול).

ויש סוברים שכאן אין צריך תנאי כפול, כיון שיש אומדנא ודאית בדעתו שאם לא יחזירו לו, אינו רוצה ליתנו (עתוס' קדושין ו).

כמה הסברים ניתנו לאותה אומדנא; יש מפרשים משום שהאתרוג נצרך לו עצמו כדי לצאת בו (ע' בית שמואל ר"ס כט). והעירו על פירוש זה, האם אין אנו עוסקים אף באופן שיש לו אתרוג נוסף או שכבר יצא ידי חובתו, ולא שמענו לחלק בדבר. ויש מי שכתב שאומדנא זו קיימת בכל מתנה על מנת להחזיר. וגם על כך הקשו האחרונים מסוגיא במסכת גטין (ע' בהמקנה קדושין שם ועוד). וכתבו כמה אחרונים סברא אחרת: רק באתרוג כתבו התוס' כן, שכל מטרתו אינה אלא כדי שהלה יקיים בו מצוותו ותו לא, וודאי דעתו שאחר המצוה יחזור אליו האתרוג (ע' אבני מלואים כט, א; בית הלוי ח"ב מד, ח וע"ע מג, ה); אחיעזר ח"ג ז, ג; שבט הלוי ח"א קעת. וע"ע בעיקר נידון זה בספר מנחת שלמה ח"א כו ד"ה אך צ"ע, ובסי' פ באורך).

'דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה' — כתב הרא"ש (פרק לולב הגזול ו): 'וצריך שיתנו לו במתנה גמורה ע"מ שיחזיר, ואחר שיצא בו צריך לחזור וליתנה במתנה בשעת חזרה, אבל אם אמר לו יהא במתנה עד שתצא בו ואח"כ יהא שלי ככתחילה — לא יצא'. (וכן כתב הריטב"א בקדושין ו).

[וכתב הרמ"א (באו"ח תרנח, ה): וצריך לחזור וליתנו לבעליו כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו. והעירו האחרונים (רי"ב ועוד, ומובא במשנ"ב תרנח סק"כ) הלא כדי שהבעלים יצאו בו אחר כך, אין צריך את הקנאת המקבל, שהרי אם אינו מקנה לו בחזרה, נמצא שלא קיים את תנאי המתנה ולא זכה בו כלל ונשאר הלולב ברשות הבעלים מעיקרא. ומה שצריך הקנאה הוא רק בשביל המקיים, שבוה מקיים את תנאו ויוצא בו, ולא בשביל מצות הנותן. אך יש אומרים שבעצם לקיום התנאי די בהחזרה המציאותית, אע"פ שאינו מקנה לו, וצורך ההקנאה אינו אלא בשביל הבעלים.

ובזה תתישב קושיית נתיבות המשפט (רמא) על מה שאמרו בסמוך בנותן לחברו שור על מנת להחזיר והקדישו והחזירו 'חזינן אי אמר ליה על מנת שתחזירנהו' — הא אהדריה' [ולרב נחמן הדין כן אפילו ב'על מנת שתחזירנהו ל']], והלא כיון שהקדישו אי אפשר שוב להקנותו לנותן — אלא משמע שבשביל קיום התנאי אין צורך בהקנאה. אך יש לדחות בשופי, שכל מה שכתב הרא"ש שצריך הקנאה בחזרה, היינו רק משום אמירת 'לי' [ולרב נחמן אפילו ב'לי' אין צריך הקנאה], לכך ב'ע"מ שתחזירנהו' גרידא הקדישו והחזירו מוחזר. (ע' בכל זה במנחת ברוך (צד) ובקהלות יעקב לט).

א. נראה שאפשר לפרש לשון הרמ"א 'כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו' הוא פירוש וגדר למה שכתב 'צריך לחזור וליתנו לבעליו במתנה', כלומר ליתן לו בהקנאה גמורה, הקנאה שאפשר לצאת בה [ואינו נתינת טעם], שאל"כ הרי אינו מקיים תנאו ולא יצא בו.

ב. ע' באחרונים (מובא במשנ"ב יד סק"ב) שכתבו כן לענין ציצית, שהמקבל טלית מצויצת, כשמחזירה צריך להקנותה לבעליה. ולכאורה נראה שאין צריך לפרש בשעה שמחזיר שמקנה לו, דמסתמא הכי הוי [וכמו שנוקטים לענין השאלה, שאף בסתמא דעתו באופן המועיל לקיום המצוה, הכי נמי לענין חזרה]. ודוקא לענין לולב משמע מלשון הרא"ש והרמ"א שצריך לחזור וליתנו במתנה במפורש, כי שם אינו יודע אם הנותן קיים המצוה אם לאו, ולכך כשמחזיר בסתם שמא אין דעתו להקנות לו שסובר שיצא כבר, ולשאר ימים אין צריך שיהא שלו, משא"כ בציצית שמחזיר לו בשביל שיצא בה, ודאי דעתו באופן המועיל. וצ"ב].

ויש סוברים שאין צריך הקנאה בחזרה, כיון שמעיקרא אין כאן אלא מתנה לזמן, [וכגון נותן לפלוני ואחריך לפלוני, שאין צריך הקנאה מן הראשון לשני. והכי נמי הריהו כמו שאומר נתון לך לזמן ואחריך לעצמי, אלא שמתנה בפירוש 'על מנת להחזיר' כדי שלא יוכל המקבל למכרו לאחרים]. (עפ"י קצות החשן רמא סק"ד — בדעת רבי אביגדור כ"ץ. וע' גם בשו"ת אבני נזר חו"מ כה ד"ה ווהי) בדעת התור"ד בסוכה מא: קהלות יעקב סנהדרין יד; מנחת שלמה ח"א כו ד"ה וכן לענין אידך; פ; שבט הלוי ח"א קעח).

בקצוה"ח שם כתב להוכיח שמתנה ע"מ להחזיר מתנה לזמן היא, מדברי התוס' בערכין (כט) שכתבו שאין מועיל קנין חליפין במתנה על מנת להחזיר. ואם הוא קנין לעולם בתנאי, מאי שנא מכל קנין — אלא מוכח שהוא קנין לזמן. [ובקהלות יעקב (לט) הוכיח מהתוס' בקדושין (ו:)] כדעה ראשונה.

והנה ברא"ש פ"ק דב"מ (יב. אות לא) נקט כהנחה פשוטה שאפשר להקנות בחליפין למשך זמן מסוים. ונראה שכוונתו במתנה ע"מ להחזיר, והולך לשיטתו הנ"ל שזהו קנין לעולם בתנאי, לכן נקט בפשיטות שמועיל.

'כל אימת דהות אזלא למיגזריה, הוה קפיד עילוה' — על שדורסת על זרעיו (עפ"י רי"ף ורבנו גרשום).

'משום דאתו ממולאי אמריתו מילי מוליא אתא' — יתכן על שם שהיו כרותי ימים, נקרא מקומם 'מולאי' שהוא לשון כריתתו כמו שכתב רשב"ם (חכמת שלמה. ועתוס' יבמות עו רע"א; אמת ליעקב).

דף קלח

(ע"ב) 'זאם אמר 'בחובו' אין לו אלא חובו' — טעם הדבר שאין ידו על העליונה — משום שנראה כרבית, שנותן לו מתנה בעבור הלואתו, שהרי מפרש 'בחובו' [והרי זו רבית מאוחרת. רשב"א].
משא"כ כשאומר 'כראוי לו' או שאינו אומר כלום, אין לנו לפרש אמירתו משום שכר מעותיו שהיו בטלות אצלי — שבסתמא אין לנו להחזיק בכך (עפ"י רמב"ן ורשב"א).
ואולם יש מהראשונים שסוברים שכל שאינו רגיל ליתן לו דורונות, אסור ליתן לו מתנה אפילו אין כוונתו לשם רבית (ע' משנה למלך — מלוה ולוה ה, יא; רעק"א יו"ד ר"ס קס).

ידלמא כראוי לו בחובו קאמר' — יש לומר שבדוקא הקשו מבעל חוב, אבל בנו ואשתו הואיל וקרובה דעתו אליהם, יש לנו לומר שהוסיף על המגיע להם (עפ"י ר"י בן מגאש). ויש אומרים שאין לחלק בכך, אלא משום שבעל חוב מאוחר בברייתא לכך נקטוהו (ערשב"א).